

A rejtőzködő ember

Lucien Goldmann *A rejtőzködő Istene* után alighanem itt az ideje megírni a rejtőzködő embert. Már csak azért is, mivel a strukturalizmus immár kiállította az ember holtta nyilvánításáról szóló igazolványt, és értésünkre adta, hogy ezen a világon csak „szavak és dolgok” léteznek, azaz pontosabban: csak struktúrák. De vajon nem íródik-e már tulajdon szemünk láttára a rejtőzködő ember, ha nem is ezen a címen, és ha nem is egyetlen mű formájában? Nem, nem azokra a munkákra gondolunk, amelyek a nyílt antihumanizmus közvetlen ideologikus ellenreakciójaként tucatszám születtek az utóbbi években. Be kell ismernünk, hogy — akárcsak annyi más ideológiai agresszió esetében — a nyílt, cinikus antihumanizmus is kihívta maga ellen a fordított előjelű ideologikus tendenciát a filozófiai antropologizmus kizárólagos elméleti uralmát posztuláló igény formájában. Nem csoda hát, ha ebben a valóban jó szándékú elméleti visszavágásban az ember — ez a nagybetűvel írandó lény — a legtermészetesebb evidenciává lépett elő. Am ha a humánium léte ennyire kézenfekvő, ennyire nyilvánvaló, marad-e akkor valami tennivaló a gondolkodás, a kutatás, a gyakorlat számára?

Az emberi jelenség kutatásában jelentkező problémák, nehézségek, megoldatlan feladatok sokaságára, bonyolultságára igazában Gáll Ernő munkái döbentettek és döbentenek rá bennünket újra meg újra. Ha közel egy évtizeddel ezelőtt a humanizmus kérdőjeleinek a tudatosítására vállalkozott, ezúttal azért kívánt „a visszatérő Pandorának” elméletileg elébe menni, hogy „a remény forradalmán”, „a remény-elven”, „a remény-terven” innen és túl szóra bírja a rejtőzködő embert.

Midőn Gáll Ernő legújabb könyvét* *A rejtőzködő Istennel* állítjuk párhuzamba, nem csupán és nem is elsősorban a „fogadás”-ról mint bármely társadalomtudományi kutatás alaphipotéziséről szóló goldmanni tételre utalunk. Kétségtelen, Gáll Ernő finom metszeti gondolati ötvösművei a reményről, az utópiáról, a méltóságról stb., mindmegannyi fogadás az emberre. Am ebben a fogadásban éppen az nincs meg, ami a pascali alapállás lényegét alkotta: az abszolút eszményi lét előlegezett bizonyossága. Gáll Ernő számára az ember, a humánium mint lét távolról sem egyértelmű, inkább nagyon is ellentmondásos jelenség. Ő magára a rejtőzködő emberre fogad, arra, hogy a rejtőzködés e jelenség természeti meghatározottsága, e sajátos létforma megkülönböztető dimenziója. Számára a rejtőzködés nem valami külső lepel, nem megtévesztő álarc, de még csak nem is megfejtésre váró hieroglifa-rendszer. Úgy tűnik, éppen ez az a sajátosság, amely az elvont általánosítások szintjén egyszerűen elsikkad, semmivé válik.

Gáll Ernő nem az elvont fogalmi spekuláció útját választja, hogy valamiféle, formállogikailag egynemű általánoshoz jusson el. Ha a rejtőzködés emberi létdimenzió, akkor az általános sem lehet más, mint az összetettség, a strukturáltság, a jelentések és értelmek sokrétű totalitása. Am, ha így van, akkor nem egyoldalság-e az elvont elmélet részéről az általános kisajátítása, monopolizálása? Egyáltalán jogunk van-e azt hinni, hogy a tényleges általános azonos azzal, amit a hagyományos, elvont fogalmi megközelítés képes felmutatni? Csupán önmagunkat áztatjuk, ha nem vesszük tudomásul, hogy a szokványos, elvont logikai okfejtés óhatatlanul magában hordozza az egyértelműség követelményét. Valahányszor egy bizonyos, meghatározott logikában gondolkodunk, a sokarcú, heterogén létet egy homogenizált világgal helyettesítjük be. Hogy éppen ez a módszertani felismerés készítette-e Gáll Ernőt a hagyományos megközelítés elvetésére, vagy a rejtőzködő ember bemutatásának természetes követelménye-e? — mindez most nem érdekes. A lényeges az, hogy tudatosan kerestett, és talált is egy olyan formát, amely a gondolati általánosság szintjén is képes tolmácsolni az emberi univerzum heterogén, többértelmű, ellentmondásos valóságát. Nos, mivel formát emlegettünk, tegyük mindjárt hozzá: a sokarcúságnak ezt az eleven megragadását nem egyszerűen és nem elsősorban az szavatolja, hogy könyvében a szerző az utóbbi fél évszázad, de különösen napjaink csaknem valamennyi jelentős gondolkodóját, szerzőjét, irodalmi személyiségét vallatóra fogja a reményről, az emberi-társadalmi lehetőségről, a jövőformálásról, az utópia és ellenutópia természetéről, a mai

* Gáll Ernő: Pandora visszatérése. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

emberi magatartás erkölcsi maximáiról. Bár ez a tetemrehívás már önmagában véve is mérhetetlenül sokat mond. Végtere is, mint ahogy a ma már szinte túcatnyira szaporodott különféle logikák egymást metsző, kölcsönös dilemmákat okozó viszonyában — tetszik, nem tetszik — szükségképpen érvényre jut a valóság sokértelműsége, ugyanúgy korunk többszólamú, két lehetséges véglet között újabb és újabb alternatívákat teremtő gondolkodása az emberi létezésnek mint sok értékű lehetőségnek a sajátos visszénye. De Gáll Ernő könyve korántsem egyszerűen a Pandora visszatérését előkészítő, illetve kísérő eszmék, gondolatok, vélemények seregszemléje. Módszerének legfőbb sajátossága éppen az, hogy közvetlenül szembebesíti egymással a szerteszóródó, párhuzamban haladó vagy egymás mellett észrevétlenül elsikló nézeteket, gondolatokat. A kortudat mind ez ideig egymástól viszonylag elszigetelt, az eszmei vérkeringésen jobbra kívül rekedt, mostohán elhanyagolt pontjain ütközteti őket, méghozzá oly módon, hogy az egész korábbi, a demarkációs vonalak szorításában már-már mozdulatlan mérévedett szellemi univerzum hirtelen mozgásba jön, lépésről lépésre átrendeződik, a szemléletek és gondolatok olyan új kommunikációját teremtvé meg, amely termékenynek ígérkezik társadalomelméleti fogalmaink tartalmi felrészítésében, korszerűsítésében, gazdagításában, az elméleti megközelítések és értelmezések sokrétűsödésében.

Önmagától kínálkozik a kérdés: vajon a legkülönbözőbb felfogások, szemléletek és értelmezések között a szerző által közvetített és irányított párbeszéd csupán sajátos egyéni módszer-e, azaz pusztán csak forma-e a rejtőzködő ember sok értelmű konkrétságában való azonosítására, vagy szükségképpen több annál? Vajon ez a forma maga nem éppen a vizsgálat tárgyának — de legalábbis releváns rész-elemeinek — laboratóriumi, vagy ha úgy tetszik, kísérleti előállítás-e? Hiszen mit vizsgált voltaképpen Gáll Ernő, amikor könyvében a legkülönbözőbb gondolkodói álláspontok és nézetek, írói szemléletek szembesítése és ütköztetése révén valóságos szellemi korpanorámát kínál, széles skálájú eszmecsere rendez meg és bonyolít le tulajdon szemünk láttára a remény, az ideológia, az utópia, az emberi méltóság tárgykörében? Nos, mi más, mint az ember viszonyulását saját valóságához. Akkor viszont a különböző reményfilozófiák és -szociológiák, ideológiaértelmezések és utópiamagyarázatok, az emberhez méltó magatartás lehetőségeit, illetve dilemmáit fürkésző elméletek és irodalmi alkotások — mind, mind kiiktathatatlan és mellőzhetetlen részelemei e bűvárkodás tárgyának. Persze ahhoz, hogy ez a tárgy elnyerje a maga sajátos struktúráját, mozgásba kell hozni ezeket a részelemeket, meg kell teremteni köztük a kommunikációt, illetve konfrontációt. Gáll Ernő tanulmánykötete ebben az értelemben egyfajta sajátos elméleti gyakorlat azzal a céllal, hogy az embert mint szubjektív létviszonyt a maga különös mivoltában objektív megismerési tárggyá kristályosítsa ki.

Az olyan jelenség, mint a remény, nyilván szigorúan objektív összefüggésben is megközelíthető. Könyvében Gáll Ernő érdekes tájékoztatást kínál azokról a legújabb természettudományi kutatásokról, amelyeknek sikerült a remény agyfiziológiai alapjait azonosítani. Több ízben is visszatér a szerző a remény társadalom-ontológiai megalapozásának kérdésére, és rendre áttekinti mindazokat a korszerű magyarázatokat, amelyek a jelenségben az emberi lét objektív lehetőségjellegének a kivetülését keresik, illetve ismerik fel. De Gáll Ernő ugyanakkor azt is világosan látja, hogy, ha mégoly tudományos is, az ilyen objektív redukció végső fokon implicite emberi viszonyulás egy olyan tárgyhoz, amely a maga sajátos szubjektív mivoltában még megragadásra vár. Ráadásul a visszavezetés, kénytelen-kelletlen, meg is fosztja a reményt a maga különös minőségétől, szubjektív emberi viszonyulás mivoltától.

Aligha kell emlékeztetnünk arra, hogy hosszú időn át a tudati jelenségek, a szubjektív forma objektív materialista értelmezése, magyarázata többnyire kimerült objektív anyagi viszonyokra való visszavezetésükben. Valójában ez a redukció hallgatólagosan vagy bevallottan arra szolgált, hogy szertefoszlassa, eltüntesse, feloldja a tudatit, a szubjektív mint zavaró jelenséget, és ezzel akarva-akaratlan meggyökerezettette azt a tévhitet, mintha a materialista társadalomszemlélet szempontjából az egész nem lenne egyéb gyakorlatilag fölösleges sallagnál. Való igaz, az althusseri átértelmezés a maga módján rehabilitálta a szubjektivitást, legalábbis annyiban, amennyiben gyakorlati létviszonynak ismerte el, jelesen olyan ideológiai közegnek, amely mindenfajta emberi létezés és cselekvés nélkülözhetetlen és változatlan lételeme. Csakhogy ez a jóvátétel súlyos árat követel, hiszen egyszer s mindenkorra számúzi a szubjektív viszonyulást a tudomány, a szigorú elmélet birodalmából. A tudományos értelmezésnek nincs mit kezdenie ezzel az illuzórikus ideológiai közeggel: az elméletileg sem oldható fel, hiszen szubjektív anyaga, meghatározottsága elméletileg nem alkalmas a megközelítésre; de gyakorlatilag sem szüntethető meg, hiszen az maga a valóságos emberi létközeg, akárcsak a levegő.

Noha Gáll Ernő nem bocsátkozik közvetlen vitába Althusserrel, egész könyve fogadja arra, hogy az elméleti gyakorlat a szubjektív emberi viszonyulást objektív megismerési tárgyáá képes strukturálni, és hogy ezzel eszközt kínálhat az empirikus gyakorlat számára az ideologikus illúziók meghaladására.

A sajátosan Gáll Ernő-i szemlélet igazi nyitját „a reményen túli remény” fogalma vagy inkább gondolata kínálja. A kifejezés — úgy tűnik — jelképes értékű is egyben. Legalábbis abban az értelemben, hogy a szubjektív emberi viszonyulásról kirajzolódó Gáll Ernő-i álláspontnak a kvintesszenciáját summázza. Talán nem távolodunk el túlságosan az igazságtól, ha megköszönjük azt az állítást, hogy ez a Gáll Ernő-i gondolat olyan általánosabb értelmet hordoz, amely a kötetet a szubjektív emberi viszonyuláson túli emberi viszonyulás elméleti-gyakorlati modelljévé avatja. Hiszen „a reményen túli remény” jelentése szinte szemléletesen érzékelteti a tudati jelenségek, a szubjektív forma elméleti-gyakorlati kutatásának Gáll Ernő-i alapelvét: túl kell lépni a szubjektív emberi viszonyuláson, de nem azzal az igénnyel, illetve céllal, hogy egyszerűen magunk mögött tudjuk azt. Hova kell — és egyáltalán hova lehet — túllépni? Elegendő csak egy pillanatra szembenézni a kérdéssel, hogy fülünkben szinte akaratlanul felcsendüljenek a költő lázongó szavai: „En túllépek e mai kocsmán, az értelemig és tovább!” Igen... a szubjektív emberi viszonyulástól az értelmes emberi viszonyulásig kell túllépni; és tovább, magához az emberi viszonyuláshoz mint önmagát szüntelenül teremtő és újrateremtő, értelmes cselekvésig.

Ha a remény a maga közvetlen jelentkezésében természetes, ösztönszerű szubjektív viszonyulás, akkor az elméleti gyakorlat általános tárgyaként egy további, magasabb szintű, objektíve szubjektív viszonyulás lehetőségét alapozza meg. A reménység túllép önmagán mint természetes szubjektív viszonyuláson, hogy magát totalitásként tudó, értelmes tudatként vonatkozhasson önmagára. „A reményen túli remény” tehát már nem egyszerűen szubjektív emberi viszonyulás, hiszen itt magával az emberileg birtokba vett szubjektív viszonyformával állunk szemben. Az önmagát teremtő és újrateremtő értelmes tudat felülemelkedik a reményen mint spontán, természetes, közvetlen viszonyuláson. Számára remény és tragikus látás, optimizmus és pesszimizmus, bizakodás és kétség, bizonyosság és kételkedés többé már nem egymással mereven szembenálló, egymást feltétlenül és egyértelműen kizáró, elvi ellentétek.

A tudatos birtokbavétel nyilván maga sem lehet más, mint sajátos gyakorlat, amely mintegy kimunkálja a felemelkedést a szubjektivitáson túli szubjektivitásig. A túllépés valódi értelme az embernek önmagához mint tudatos léthez való viszonyulásában kap a legélesebb és egyben a legárnyaltabb körvonalakat. Vajon lehet-e egyáltalán túllépni az emberi öntudaton, lehet-e és kell-e — mögéje hatolni? Vajon az a szubjektivitás, amelyet évszázadok, sőt évezredek óta a szabadság, az egyéni autonómia, az emberi méltóság stb. filozófiai-erkölcsi fogalmi próbáinak körülírni, nem pusztá illúzió-e? Mert ha igen, akkor a szubjektivitáson való túllépés csakis olyan illúziórombolás lehet, amely egyszer s mindenkorra leszámol az ilyen fogalmakkal.

Talán sehoh másutt nem kap olyan határozott hangot Gáll Ernő kritikai hozzáállása, mint éppen a B. F. Skinnerrel folytatott vitában. „A szabadságon és méltóságon túl” az eredményesen dresszírozható lényt kereső és felfedező skinneri racionalizmussal szemben a siker vagy kudarc közvetlen ésszerűségén túli ráció imperatívuszát fogalmazza meg az emberi méltóság követelményében. Nem az ellen az igény ellen emel szót, hogy a szubjektivitást, pontosabban az emberi öntudatot a tudományos vizsgálódás lencséje alá helyezzzék. Maga is feltétlenül időszerűnek ítéli a kérdés alaposabb, behatóbb, sokoldalú tisztázását, de éppen ennek érdekében óva int minden olyan kutatástól, amely az embert az élő organizmussal, pontosabban az állatokkal hozza közös nevezőre.

A szubjektivitáson való tudományos, objektív túllépés iránya nem a „természeti” múlt, hiszen ezzel éppen a legsajátosabb minőségi különbséget sikkasztanánk el. Gáll Ernő nagyon is tisztában van azzal, hogy az eszményileg kivetített szubjektivitáson túl a valóságos ember, a sajátosan emberi cselekvés rejtezik. „A cselekvés a szubjektumtól függ — írja —, aki persze mindig adott körülmények között tevékenykedik... Lelki folyamataink és tulajdonságaink abban a tevékenységben jönnek létre és módosulnak, amelyben a világot és önmagunkat formáljuk.” (259.)

A kérdés csupán az, vajon a szubjektivitás visszavezetése a cselekvésre maga is nem egyfajta redukció-e? Hiszen végeredményben minden emberi tevékenység egy már eleve meghatározott eszmei környezetben vagy — miért ne használnánk az althusseri kifejezést? — ideológiai közegben zajlik le, és ez nem is lehet másként. Akkor viszont magát a tevékenységet is vissza lehet — sőt éppenséggel

vissza kell — vezetni arra a tudati struktúrára, amelyre tudva vagy tudatlan ráépül, azaz egy másik szubjektivitásra. Ez a visszavezetés tehát a lehető legtípikusabb bűvös körben való mozgás, csakhogy az korántsem pusztán logikai, hanem bosszantóan, olykor éppenséggel győtrően valóságos. Szerencsére a gyakorlat mérhetetlenül sokrétűbb annál, semhogy megrekedhetne a redukciónak egyetlen fajtájában. Beisöleg könyörtelenül kettéhasítja az emberi tevékenységet, hogy aztán eilentétté polarizálja, szembeállítsa magamagával lehetőség és valóság, Sein és Solen, természeti és társadalmi, társadalmi és emberi stb. alakjában. Ez a fájdalmas redukció elárulja, hogy a társadalmilag megosztott, meghasonult tevékenység, a magamagát társadalmilag nem uraló emberi cselekvés nemcsak az öntudatot, a emberi méltóságot, a szabadságot, a felelősségtudatot termeli, hanem mindennek jóvátehetetlen tagadását is. Sőt az előbbi értékeket nem képes teremteni anélkül, hogy menthetlenül létre ne hozná a megsemmisítéssel, tulajdon ellentétükbe való átfordulásukkal egyet jelentő emberi viszonyulást is.

Van-e akkor hát „remény“ a szubjektivitáson való túllépésre az emberhez méltó szubjektivitás felé?

„Ha a valóságot a maga alakulásában, a lehetőségből a megvalósulás felé vezető átmenet dinamizmusában vizsgáljuk — írja Gáll Ernő az *Ideológia és utópia* című tanulmányban —, akkor a társadalomformáló cselekvés az a tényező, amely a valóságot egy jobb világ eszményével összekötheti. Termékeny dialógus jöhet így létre valóság és utópia között, s ebben a viszonyban az utóbbi a fennálló rend megváltoztatásának követelményeként érvényesül. Szerepét nem csupán egy eljövendő világ előrevetítésével tölti be, hanem a status quo bírálataként, mint a jövő lehetséges-valós tendenciáit feltáró forradalmi tudat: itt és most!“ (113.)

Közvetett vagy közvetlen funkciója érdemesíti tehát Gáll Ernő szerint az utópiát arra, hogy ellenideológiaként felfogott mannhelmi értelmében jogaiba viszszaállítsák, és a tudományos kutatás szempontjából is komolyan vegyék. Am ha az önigazoló tudatot és a kritikai tudatot, a mannhelmi ihletettségu tudásszociológia szellemében, ideológia és utópia formájában elhatároljuk egymástól, hogy aztán más és más tudatstruktúrákét ellentétekké rögzítsük, akkor végérvényes és visszavonhatatlan tényként posztuláljuk a társadalmi szubjektum megosztottságát, és eleve kizárjuk az ideológiakritikának mint a tudatos tevékenység kritikai önmagára vonatkozásának objektív lehetőségét. Ideológia és utópia kettősségében — vagy inkább megkettőzöttségében — az ellentét eleve adott külső viszony, és ennél fogva egyszerűen nem lehet a társadalmi cselekvés szubjektumként való kritikai önazonosításának objektív alapja. Gáll Ernő a valóban emberhez méltó, forradalmi tudatot kéri számon, és joggal. De vajon ha a tudatot tételezem, impliciten nem tételezem-e magát a tevékenységet, a szubjektumot, egyszóval azt a társadalmi gyakorlatot, amely ebben a tudatban azonosítja magamagát? Vagyis számára ez a tudat önkifejezésének, önnilvánításának szükségszerű eszmei formája, ideológiája.

Gáll Ernő maga nyitja rá szemünket az utópiába oltott forradalmi tudat sajátos ellentmondására, arra, hogy jövőre-irányultságának egyoldalúan és egyértelműen pozitív jellege az önellenzés hiányáról árulkodik, amit az utópikus tudat egyszerűen képtelen megoldani másként, mint egy ugyancsak egyoldalú, abszolút negatív előjelű jövőbecslés árán, vagyis az ellenutópia eszközével. Egyszóval az egyik szertelenséget a másikkal ellensúlyozza. A forradalmi felnöttség, érettség leghitelesebb mércéje, próbája a tudatos, fegyelmezett önkontroll. Hiánya ennél fogva ismét csak a költői intelem igazságának érvényére, változatlan időszerűségére figyelmeztet: „En mondom: Még nem nagy az ember. De képzei, hát szertelen.“ Ideológia vagy utópia alternatívája a történelmi tudatnak azt a formáját nyugtazza, amelyen az embernek túl kell lépnie, hogy felnöhessen az önmagát kritikailag ellenenző forradalmi tudat szintjéig, arra a fokra, amelyen valóban méltóvá válhat társadalmi lény mivoltához, mégpedig tulajdon cselekvése révén, általt, hogy pozitíve birtokba veszi önnön természetének szertelen erőit, és úrrá lesz rajtuk.

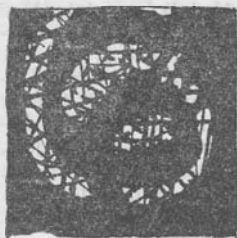
Gáll Ernő számára az emberi méltóság általános mércét kínáló szellemi attitűd és gyakorlati magatartás. Az egyes gerinc és az emelt fő jelképes jelentése mintegy summázza a méltó emberi életvitel alapvető maximumait. Nem elvont eszményeket, erkölcsi normákat kíván sugalmazni vagy netán szabni; távolról sem! A közelmúlt tragikusan tömény történelmi tapasztalatait megidéz, korunk filozófiai-antropológiai fogantatású irodalmát faggató tekintete azt vizsgálja, miként találta és találja meg az egyén és a közösség a társadalmilag, történelmileg legválságosabb, legembertelenebb helyzetekben is az emberi méltóság megörzésének útjait, eszközeit. De vajon az emberi méltóságot a gyakorlatban kizárólag a tragikus, az embertelen körülmények veszélyeztetik-e? Vajon egyáltalán nem adódhat olyan kétértelmű helyzet, amely magának az emberi méltóságnak a jelentését, tartalmát kérdőjeleze meg?

Az emberhez méltó élet súlyos erőpróbáinak mérlegében a *Pico della Mirandola hányatott sorsú hagyatéka* című tanulmány, joggal, külön helyet jelöl ki a hatalomhoz való viszony problematikájának. Az értékelés során, sajnos, mindennek ellenére a viszony összetettebb, komplexebb vetületei jobbára homályban maradnak. Gáll Ernő szerint „a korszerű humanizmus nem békülhet meg a korlátlan, teljességre törő hatalmi struktúrákkal. Nem mondhat le az alárendeltségből való kiemelkedést előmozdító törekvésről.“ (209.) Mindez egy pillanatra sem vitás, de a teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az alárendeltségből való felemelkedést előmozdító törekvés óhatatlanul illuzórikus marad, ha lemond a hatalmi struktúrává való szerveződésről. Ha pedig így van, elkerülhetetlenül szembe kell nézni a kérdéssel: összeegyeztethető-e, és mennyiben, az emberi méltóság a hatalmi azonosulással?

Teljes kikristályosodottságában a méltóság fogalom jelentése, de főképpen értéktartalma a sajátosság méltóságában lép elénk ebben a jellegzetes, mondhatnánk leggallernőbb koncepciójában, amelynek elméleti fajsúlyáról önmagában véve is sokat mond az a körülmény, hogy máris széles gondolatgyűrűket indított el a hazai magyar nyelvű irodalomban. Ezúttal persze nem pusztán és nem annyira a nemzetiségi önismeret, a hazai nemzetiségtudomány ügyének közismerten lankadatlan szenvedélyes szorgalmazása készítette a szerzőt arra, hogy kötetében különös helyet szánjon a nemzetiségi életvitel emberi lehetőségein, körülményein töprengő tanulmányainak. Ezek az írások maguk is egytől egyig a korszerű Pandora-várás jegyében fogantak. És ez korántsem véletlen, hiszen — úgy tűnik — éppen a nemzetiségnek mint közösségnek a lét-, illetve sorsproblematikája kínálja azt a sajátos prizmat, amely a reményen túli reményt rejtett jelentésszövetőjére képes bontani. A túllépésnek ez a többértelműségben is értelmet teremtő igénye vezérli Gáll Ernő gondolatmenetét, amikor a két világháború közötti erdélyi nemzetiségi sorsszemléletek kritikai megidézésén túl a sajátosság méltóságában fedezi fel a nemzetiségi lét tudatos, emberi birtokbavételének meghatározó követelményét.

Talán semmi más sem képes az emberi létforma problematikusságát annyira elevenen, annyira árnyaltan megragadni, kifejezni, mint éppen a mitológia. Gáll Ernő mélyen átérzi, tudja ezt, azért választja dialógusához ihlető „műzsának“ Prométheusz és Pandorát. A mitológiai alakok örökéletűek, élnek ma is, és élni fognak, amíg csak eszmél az ember, és amíg ostromolni képes a véges értelem a konok végtelent. Prométheusz, Sziszüphosz és Pandora, és mind-mind a többiek, újra meg újra visszatérnek, valahányszor kínos kérdőjeleket verejtékezik a kor az alternatívák gondolatgörnyesztő terhe alatt. De vajon ugyanazok-e ők, vagy minden újabb megidézésük átlényegíti őket, magamagát tudja beléjük? Akárhogy is volna, az újraéledő mítoszok az elpusztíthatatlan létezés bizonyosságai, mert hiszen feltámasztani csak azt lehet, akinek sok élet adatott, akinek ennél fogva visszatérése egyben mássá levés, önmegújulás. Ezért a mítoszvallatás olyan jelentést kölcsönöz továbbgondolás, amely maga adja fel történelmi rejtvényként a korszerű „miértet“.

„Ha most végezetül, mintegy vizsgálódásainkat összegezve, arra a kérdésre keresünk feleletet — summázza mondanivalóját Gáll Ernő —, visszavárjuk-e vagy sem Pandorát, válaszunkat a mítoszok síkján is csak feltételes módban fogalmazhatjuk meg. Ha a Goethe és Bloch értelmezte Pandora térne vissza, ha nem a csalóka, a várakozásainkat csapdába ejtő s bennünket kétségbeesésbe, rezignációba kergető reményt hozzá magával, akkor örömmel várjuk, és szívesen fogadjuk.“ (325.) Nos, korántsem bírálatképpen, hanem sokkal inkább tulajdon munkája értelmének szubjektív visszhangjaként, mi azt válaszolnánk Gáll Ernőnek, hogy ő nem a goethei, sem a blochi Pandorát idézte meg nekünk. Könyvében egy új Pandorát jelenít meg, azt a reményen túli reményt, amelyben a rejtőzködő ember sajátos viszonyulása summázódik a problematikusságában tudatosított egyéni és közösségi lét feltételeihez.

Domokos Péter tusrája